

zásai oszmán szempontból inkább kudarcként értékelhetőek, végső soron ez késleltette a keresztény erőket abban, hogy csatlakozzanak a Kanizsát körülzáró sereghez, ami fordulatot adhatott volna az ostromnak.

Már csak a kötet adatgazdagsága okán is szükségét éreztük volna egy összegzésnek is, amelyet a téma nemzetközi beágyazottságára tekintettel idegen nyelvre is át lehetett volna ültetni. Csak remélhetjük, hogy ennek háttérében nem anyagi megfontolások húzódtak meg. A Székesfehérvárért folyó, de még inkább a környéken zajló, fordulatos küzdelmek jobb követhetősége érdekében nem lett volna haszontalan azokat térképvázlat(ok)on is megjeleníteni. Az olvasónak nagy segítséget jelent ugyanakkor az akkuratúsan összeállított személynévmutató. Utóbbi az imponálóan gazdag levéltári forrásjegyzék és a hazai mellett bőséges idegen nyelvű szakirodalmat és kiadott forrásokat is tartalmazó bibliográfia után kapott helyet.

Bagi Zoltán Péter jelen kötete – a már említett, a kanizsai ostromot taglaló tanulmányal kiegészítve – az 1601. évi hadműveletek legrészletesebb, teljesség igényére törekvő bemutatása. Értékét emeli, hogy az események szinte szemtanú hitelességével vetekedő, napi szintű rekonstrukciója már-már szépírói mondatfűzéssel, lebilincselő stílusban valósul meg. A szerző feltárta a bécsi állami archívum taglevéltáraiban őrzött változatos iratanyagot. Nemcsak az olykor egymásnak is ellentmondó (kiadott és kiadatlan) forrásokat sikerült egymással és a vonatkozó szakirodalommal hézagmentesen összeilleszteni, de helyére került a rész is az egészben. A kiadvánnyal nem csak az annak megírására ösztönző és azt anyagilag is támogató település, hanem a hazai történetírás és a nemzetközi historiográfia is gazdagabb lett.

Végh Ferenc

ELISABETH BADINTER

LE POUVOIR AU FÉMININ

Marie-Thérèse d'Autriche 1717–1780. L'impératrice-reine

(Éditions Flammarion, Paris, 2016. 353 o. ISBN: 9782081377721; ISBN Epub: 978208139887; ISBN PDF WEB 9782081398894)

Az idén ünnepeljük Mária Terézia magyar királynő születésének 300. évfordulóját. Az évfordulóra elsősorban Bécsben készültek színvonalas kiállításokkal, konferenciákkal és kiadványokkal. A kerek évfordulóra a neves francia művelődéstörténész és feminista filozófus, Elisabeth Badinter különleges életrajzzal lepte meg a közönséget. A történeti feminizmus kutatásában előkelő helyet elfoglaló francia történész – korábbi kutatási témáihoz hasonlóan – most is történelmi női szerep vizsgálatára vállalkozott és e szemszögből mutatja be Mária Terézia uralkodónő életpályáját. Történeti módszereire jellemző a forrásszövegek széleskörű használata, a gyakori idézés és azok elsődleges lélekelemző használata. A szerző forrásait rendkívül széles levéltári gyűjtemény-együttesből emelte ki: a párizsi központi levéltárak mellett németországi (Berlin, München, Wolfenbüttel), ausztriai (Bécs, Klagenfurt), csehországi (Brno) és itáliai (Párma) archívumok kútfői szolgáltatták a nyersanyagot a könyvhöz. A szerző kiváló érzékeléssel tapintott rá a nagyszámú és

jó minőségű francia nyelvű forrásra, melyek segítségével sikerült az egyik legvitatottabb francia királynő (Marie-Antoinette) édesanyja, Mária Terézia személyét a francia olvasók számára is közelebb hozni.

A kötet bevezetőjében a Kantorowicz által felállított „király két teste”-elmélet nőiesítésével indítja munkáját a szerző, és kiemeli Mária Terézia mint „király-nő” történelmi szerepét. Elisabeth Badinter hősnője sikerének több titkát igyekszik megfejtetni. Egyik ezek közül az lehetett, hogy saját korának egyik leghosszabb ideig uralkodó történelmi szereplője volt, aki ráadásul kiválóan érvényesítette női személyiségét a politikában. Pedig gyermekkorra egyáltalán nem predesztinálta Mária Teréziát uralkodói szerepre. Annak ellenére, hogy apja, VI. Károly császár mindent elkövetett, hogy a leányági örökösödést biztosító Pragmatica Sanctio elfogadtatásával biztosítsa leánya, Mária Terézia és később férje, Lotaringiai Ferenc uralmát, valójában soha nem készítette fel őt az uralkodói szerepre. A koránai hercegnőihez hasonlóan „jó keresztény”-hez illő kiváló nevelésben részesítették, de apja haláláig távol tartotta leányát az uralkodástól.

A szülők portréinak megrajzolása során Elisabeth Badinter az apát egyébként Mária Terézia tökéletes ellentétének ábrázolja, akin élete végén elhatalmasodott a depresszió, és a sikertelen 1736–39-es török háború után szinte reménytelen helyzetben adta át a trónt leányának. A negatív férfiportrék közül talán csak Mária Terézia férjét ábrázolja a szerző sötétebb színekkel, akinek sikerült szinte a legelső időktől kezdve megutáltatni magát a bécsi udvarban és monarchia különféle területein. Ezzel szemben – talán kissé elfogultan – Mária Terézia anyai nagyanyjának, Krisztina Lujza öttingeni hercegnő szellemi képességeiről igen elismerő hangon szól a szerző, és őt tekinti Mária Terézia egyik példaképének is.

A kötet részletesen beszámol az európai hatalmi rendszer változásairól. A Mária Terézia örökösödése körüli krízis egyik fontos előzménye volt Lotaringiai Ferencsel kötött házassága, amelynek következtésben a francia külpolitika riadtan tapasztalta, hogy a korábban semleges vagy inkább franciapárti lotaringiai hercegség osztrák hídfőállássá vált. Stratégiailag különösen nyugtalanító volt a tény, hogy a hercegség területéről egy korabeli hadsereg néhány nap alatt Párizs falai alá érhetett. Nem volt tehát kétséges, hogy a kialakult hatalmi feszültség hamarosan háborúhoz vezet a két nagyhatalom között. A háborút kirobbantó szikra végül lengyel földön pattant ki, ahol 1733-ban, II. Ágost király halála után ismét a franciapárti Leszczyński Szaniszlót választották királlyá, aki ekkor már a fiatal XV. Lajos apósa volt. Ugyanakkor az ellenjelölt, a későbbi III. Ágost nemcsak VI. Károly, hanem Anna Ivanovna cárnő támogatását is élvezte, aki hamarosan hadsereget küldött Lengyelországba. A lengyel válság hamarosan kiterjedt Nyugat-Európára is, mivel a francia uralkodó 1733. október 10-én hadat üzent a császárnak. A bécsi békeszerződés a háborúban érintett felek számára egy reális kompromisszumot hozott: a Lengyelországban vereséget szenvedett Leszczyński Szaniszló lengyel király kárpótlásul megkapta Lotaringiát, III. Ferenc lotaringiai herceget pedig a toszkán nagyhercegséggel kompenzálták. Így elhárult a veszély, hogy Lotaringia kérdése egy újabb francia–császári fegyveres konfliktus forrása lehessen. Az ellentétek azonban nemsokára újra feléledtek.

Az 1736–39-es török háború súlyos kudarccal végződött a szövetséges orosz–osztrák csapatok számára. A három évig tartó háborút végül az 1739. szeptember 1-jén megkötött belgrádi béke zárta le. A Habsburg Birodalom számára a háború keserves kudarccokat

hozott, hiszen az óriási költségek és a nagy emberveszteség ellenére egy „szégyenletes békével” fel kellett adnia a pozsareváci békével megszerzett a szerbiai és kis-oláhországi területeit és a stratégiai fontosságú Belgrádot, amelynek következtében megpecsétlődött Szilézia sorsa is, hiszen a déli hatáira összpontosító birodalomtól könnyűszerrel szakíthatta azt le II. Frigyes a következő évben, amikor az osztrák örökség kérdése került előtérbe.

1740 decemberében VI. Habsburg Károly halálakor a leánya, Mária Terézia igen nehéz körülmények között lépett trónra. Az egykori győzedelmes császári hadsereg siralmas állapotban volt, az előző évek háborúi következtében a bécsi udvar pénzügyi lehetőségei meglehetősen korlátozottak voltak. A néhai császár gondosan próbálta előkészíteni leánya örökösödését a Pragmatica Sanctio széleskörű európai elismertetésével, ám halála után rögtön több hatalom is megkérdőjelezte annak jogszerűségét. Először II. Frigyes porosz király használta ki az osztrák hatalmi válság okozta lehetőséget, és már 1740 decemberében elfoglalta Sziléziát. Elisabeth Badinter II. Frigyes jellemrajzánál ismételtén felhasználja az ellenpontozás eszközét, és nemcsak Mária Terézia ellenségének, hanem totális ellentétének ábrázolja a porosz királyt. Eközben a francia kormányzatban erős osztrákelenes párt szintén mozgósította erőit, és felkarolta Károly-Albert bajor választófejedelem – Miksa Emánuel választófejedelem fia – császári trónra irányuló ambícióit. A versailles-i kormány Belle-Isle marsallt küldte Frankfurtra a császárválasztó gyűlésre, hogy képviselje Franciaország érdekeit. Mária Terézia ekkor még hitt ügye igazában és a békés rendezés lehetőségében. III. Ágost lengyel király és szász választófejedelem szintén pályázott a császári címre. Mária Terézia nehéz helyzetére való tekintettel és II. Frigyes első katonai sikereit figyelembe véve Belle-Isle elutasította az osztrák tárgyalófelek ajánlatait. Látszólag úgy tűnt, hogy tényleg igaza volt II. Frigyesnek, amikor 1740-ben azt állította, hogy Franciaország a „mérleg nyelve” az európai hatalmi egyensúlyban.

Ugyanakkor Mária Terézia 1741-es pozsonyi megkoronázása után legitim magyar királynőként sikeresen megnyerte magának az egykori rebellis magyarok támogatását. 1741. szeptember 11-én a királynő a Pozsonyba összehívott magyar rendek képviselőihez fordult, hogy segítsenek koronáját fegyverrel megmenteni. A magyar nemesek a királynő beszédének hatására egyhangúlag biztosították akár életük és vérük feláldozásával való támogatásukról (*Vitam nostram et sanguinem consecramus!*) az uralkodónót. A híres pozsonyi jelenet bemutatásánál a szerző ismét Mária Terézia női szerepének sikerét igyekszik kihangsúlyozni, noha tisztában van az azt megelőző tárgyalások fontos szerepével.

Az osztrák örökösödési háború eseményei azonban hamarosan kedvezőbbé váltak, és noha francia és bajor csapatok sikeresen elfoglalták Prágát, hamarosan a hadi szerencse az osztrák fegyvereknek kedvezett. Mária Terézia ebben az időszakban válik – a szerző szavaival „metamorfózissal” – valódi uralkodóvá. A szorult háborús helyzetben megedződött, többször megalázott királynőből valódi uralkodó vált, aki mellett a szerényebb képességű férje jelentősége teljesen elhalványodott. Hivatalosan fennmaradt a ketős uralkodás rendszere, a valóságban azonban az 1740-es évek közepétől már „nőuralom” vagy „matriarchátus” jellemezte a bécsi udvar kormányzatát. A szerző Mária Terézia sikerét abban látja, hogy ügyesen hágtá át kora megváltoztathatatlan hitt szabályait és még ügyesebben váltogatta szerepeit. A magyar királlyá való koronázásának eseményét, az azt megelőző előkészületeket és a ceremónia sikerét csak a pozsonyi jelenet érzelmekre ható ereje tudta felülmúlni. Női megérzéseit ügyesen állítja később is a hatalom szolgálá-

tában és alakítja ki hűséges minisztereiből és hadvezéreiből az új Habsburg kormányzatot. A diplomáciában kiváló partnerre talál I. Erzsébet cárnő személyében, akivel sikerül megerősítenie az orosz–osztrák szövetséget. A szerző nem feledkezik meg az uralkodónó portréja mellett a nő és anya belső arcának ábrázolásáról sem. Megismerhetjük, hogy a puritán erkölcsű uralkodónó hogyan élte meg családi problémáit. Férje halála után újabb hatalmi kihívást kap fia, József részéről, akivel férjéhez hasonlóan megosztva gyakorolta a hatalmat. Az anya–fiú szerepek korántsem bizonyultak konfliktusmentesnek, és a kötet meggyőzően mutatja be, hogy a konok József sokkal kevésbé vetette magát alá anyja akaratának, mint az apja. Az első időszakban a közös uralkodás viszonylag kis összetűzések árán, elsősorban a Kaunitz kancellár segítségével sikeresen zajlott, viszont az 1770-es években József egyre inkább fellázadt az anyai hatalom ellen és az anya és fiú konfliktusa különösen megnehezítette Mária Terézia utolsó évtizedét. A kötet epilógusában a szerző – visszatérve a könyv kiinduló gondolatához – a „királynő három testé”-ről osztja meg gondolatait az olvasóval. Elemzése szerint Mária Terézia három testtel bírt: egy fizikai értelemben vett halandó testtel, egy szimbolikus és halhatatlan uralkodói testtel és egy dinasztián keresztül áteredő anyai testtel.

E különleges uralkodói életrajz a gazdag forrásanyagon kívül kiválóan ötvözi a Mária Teréziával kapcsolatos kutatások legfrissebb eredményeit is. Ezek közül érdemes megjegyezni, hogy a könyv borítója az uralkodónó kezét ábrázolja, amelynek ikonográfiai jelentőségéről nemrég kiváló doktori disszertáció született Anne-Sophie Banakas tollából (*Les portraits de Marie-Thérèse : échange et pouvoir entre la souveraine et les élites politiques de la monarchie*. Université Paris I, 2016.). Bár a bibliográfia erről nem tájékoztatja az olvasót, a szerző igen alapos dokumentációval rendelkezhetett a kötet magyar (például a koronázás részletei) és cseh vonatkozású fejezeteinek megírásakor. Elisabeth Badinter különleges megközelítésű Mária Terézia életrajza az elmúlt időszak egyik legnagyobb francia történeti könyvsikere volt, nemrég megjelent németül és remélhetőleg hamarosan magyarul is kezébe veheti majd az olvasó.

Tóth Ferenc

HAJAGOS JÓZSEF

TÖRÖK IGNÁC, A HADMÉRNÖK TÁBORNOK

(Aradi Vértanúk sorozat, sorozatszerk. Hermann Róbert. Line Design, Budapest, 2017. 270 o. ISBN: 978-615-80101-4-6)

Örvendetesen gyorsan, már 2017 tavaszán megjelent a tavaly ősszel indult *Aradi Vértanúk* sorozat újabb önálló kötete, amely az 1848–1849. évi szabadságharc jobbjára elfeledett személyiségének, nemescsói Török Ignác vezérőrnagynak állít emléket. A munka szerzője Hajagos József, a gyöngyösi Berze Nagy János Gimnázium történelem–földrajz szakos tanára, a korszak egyik kiváló ismerője, aki most több évtizedes kutatási eredményeit összegzi a szabadságharc hadmérnök vértanújáról.

Ahogy a bevezetőben maga a szerző megjegyzi, Török Ignáchoz nem volt kegyes az utókor. Noha az aradi vértanúk azon kisebb csoportjához tartozott, aki született magyaroknak számított, tevékenysége mégis szinte teljesen kiesett a történeti köztudatból. Ennek